

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.202 Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору політичних наук, професору,
професору кафедри політичних наук
Климончуку Василю Йосифовичу

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора політичних наук, професора, професора
кафедри політології та державного управління Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича Ротар Наталії
Юріївни на дисертаційну роботу Дукач-Василенко Наталії Юріївни на
тему: «Політична участь корінних народів України (на
прикладі кримських татар)», подану до захисту у спеціалізовану вчену
раду Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05
Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія**

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження проблеми політичної участі корінних народів України, зокрема кримських татар, визначається низкою взаємопов'язаних чинників, що відображають внутрішні трансформації української політичної системи та зовнішні виклики, пов'язані з російсько-українською війною та глобальними процесами демократизації. По-перше, політична інтеграція корінних народів є ключовим елементом реалізації принципів інклюзивної демократії, яка передбачає не лише формальне представництво, але й реальну участь у виробленні та ухваленні рішень. У випадку кримських татар це набуває особливої ваги, оскільки їхня політична активність є інструментом захисту колективних прав, та ширше, чинником консолідації українського суспільства в умовах воєнної агресії. По-друге, актуальність теми зумовлена потребою у виробленні ефективних механізмів взаємодії державних інституцій із представницькими органами кримськотатарського народу, що має безпосередній вплив на легітимність політичних процесів та довіру до влади. По-третє, дослідження політичної участі кримських татар відкриває можливості для порівняльного аналізу з практиками інших корінних народів у світі, що дозволяє інтегрувати

український досвід у ширший контекст міжнародних стандартів захисту прав меншин та розвитку демократичних інститутів. Зрештою, актуальність теми визначається стратегічною перспективою відновлення територіальної цілісності України та реінтеграції Криму, коли політична суб'єктність кримськотатарського народу виступає одним із ключових чинників стабільності та сталого розвитку. Практика кримськотатарського самоврядування демонструє поєднання традиційних форм народного представництва з сучасними демократичними інституціями. В умовах окупації Криму ці органи виконують роль політичного центру спротиву, зберігаючи легітимність та міжнародне визнання. Водночас вони інтегруються у загальноукраїнський політичний процес, беручи участь у парламентських та урядових консультаціях, що забезпечує інклюзію кримськотатарського народу у систему публічного управління.

Таким чином, дослідження політичної участі корінних народів України на прикладі кримських татар має наукове та практичне значення, оскільки воно спрямоване на формування інституційних рішень, що забезпечують демократичну інклюзію, соціальну справедливість та політичну стійкість держави.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Дукач-Василенко Н. Ю. характеризується високим рівнем логічної послідовності викладу матеріалів дослідження, що впливає з мети та основних завдань роботи та відображає спрямованість дослідниці на визначення теоретико-методологічного підґрунтя дослідження концептуалізацію та компаративістику, еволюційно-кейсний аналіз, емпіричну верифікацію та прикладний аналіз. Таким чином, робота вибудована за дедуктивним принципом від загального до конкретного, забезпечуючи високу достовірність результатів через перевірку теоретичних концептів фактами політичної практики та емпіричними даними.

Авторка успішно здійснила комплексний аналіз політичної участі як багатовимірного феномену, спираючись на ґрунтовну джерельну базу, що

охоплює праці класиків політичної науки та сучасних дослідників. У підрозділі 1.1 обґрунтованість висновків забезпечується через детальне дослідження еволюції форм народовладдя від «військової демократії» давніх цивілізацій до сучасних демократичних інститутів. Використання концепції Ф. Тьоніса дозволило авторці переконливо розмежувати традиційні форми соціальної взаємодії та раціоналізований політичний устрій модерних націй-держав. Наукові положення щодо особливостей визначення політичної участі є цілком обґрунтованими завдяки систематизації біхевіористських, інституційних та діяльнісних підходів С. Верби, Н. Ная та Л. Мілбрата. Особливо важливою є наукова позиція авторки щодо включення до аналізу новітніх форм політичної участі, таких як електронна та деліберативна демократія, що відповідає викликам сучасної інформаційної доби. Методологічна база дослідження, описана у підрозділі 1.3, є фундаментальною, оскільки поєднує теорію поліархії Р. Даля для оцінки відкритості політичної системи та теорію модернізації С. Гантінгтона. Висока достовірність результатів підкріплюється застосуванням комплексу методів, зокрема методу кейс-стаді кримських татар, якісного контент-аналізу нормативних актів та результатів авторського соціологічного опитування. Сформований авторкою теоретико-методологічний каркас дозволяє дійти обґрунтованого висновку про трансформацію політичної участі корінних народів у активний суб'єктний механізм захисту прав та ідентичності. Узагальнені положення щодо теоретико-методологічних основ дослідження створюють надійне підґрунтя для подальшого аналізу практичних аспектів політичної участі кримськотатарського народу.

Дукач-Василенко Н. Ю. демонструє глибоке розуміння проблеми дефініції «корінний народ», обґрунтовано доводячи, що це поняття є не лише правовою категорією, а й складним політичним конструктом, сформованим під впливом історичної трансформації від колоніальної опіки до сучасного визнання колективної суб'єктності. Наукові положення щодо критеріїв корінності є цілком достовірними, оскільки вони базуються на аналізі фундаментальних міжнародних документів та праць провідних експертів й

дослідників, таких як Х. М. Кобо, Е.-І. Даес та Б. Кінгсбері, що дозволило авторці виокремити самоідентифікацію як ключовий суб'єктивний чинник визнання.

Обґрунтованість висновків підрозділу 2.2 підкріплена масштабним порівняльним аналізом світового досвіду, що охоплює скандинавську модель саамських парламентів, систему племінного суверенітету в США та Канаді, а також механізми гарантованого представництва у Новій Зеландії та Індії. Авторка логічно доводить, що ефективність політичної участі корінних народів прямо залежить від рівня інституційного закріплення їхніх прав та реальної процедурної здатності впливати на ухвалення державних рішень. Особливо важливою є наукова позиція щодо концепту «індигенної демократії», яка розглядається як модель гармонізації колективних прав автохтонних спільнот із принципами сучасного демократичного устрою.

У підрозділі 2.3 ступінь обґрунтованості результатів посилюється детальним аналізом українського політико-правового поля, зокрема Закону України «Про корінні народи України» (2021 р.), ухвалення якого авторка справедливо пов'язує із безпековими викликами після анексії АРК росією. Висновки про наявність суттєвого розриву між законодавчим визнанням прав корінних народів та їх практичною імплементацією в Україні є аргументованими, що підтверджується аналізом бюрократичних затримок у наданні офіційного статусу представницьким органам. Сформульовані рекомендації щодо впровадження комбінованої моделі (скандинавської та новозеландської) для майбутнього устрою деокупованого Криму, зокрема створення корінного парламенту із системою квот, характеризуються високим ступенем обґрунтованості, оскільки вони спираються на вивчені релевантні міжнародні практики та враховують специфіку кримськотатарського народу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій у Дукач-Василенко Н. Ю. в частині дослідження політичної участі кримськотатарського корінного народу України оцінюється як високий, що ґрунтується на детальному комплексному аналізі еволюції політичної

суб'єктності кримських татар від періоду репатріації до сучасних умов війни. Авторка переконливо обґрунтовує інституційні передумови формування політичної участі, доводячи, що в період 1987–1991 рр. вона пройшла трансформацію від мобілізаційно-протестних форм національного руху до створення легітимних представницьких органів – Курултаю та Меджлісу. Наукові висновки щодо цього періоду підкріплені аналізом дисидентського досвіду та процесів самоорганізації, які дозволили народу стати активним учасником відновлення української незалежності.

Обґрунтованість положень дисертації щодо особливостей політичної участі кримських татар у незалежній Україні (1991–2014 рр.) базується на залученні значного масиву емпіричних даних, зокрема аналізі електоральної статистики та законотворчої діяльності лідерів корінного народу у Верховній Раді України та ВР АР Крим. Авторка логічно доводить, що попри активну участь у виборчих процесах та співпрацю з національно-демократичними силами, вплив кримських татар на державну політику до 2014 р. залишався обмеженим через відсутність офіційного правового статусу корінного народу та інституційні бар'єри. Особливої наукової цінності та високого ступеня достовірності набувають результати дослідження, в яких Дукач-Василенко Н. Ю. висвітлює результати дослідження процесу трансформації політичної участі в умовах тимчасової окупації АРК та повномасштабного вторгнення росії. Аргументованим є висновок про вимушене зміщення фокусу політичної участі з регіонального на національний та міжнародний рівні, перетворюючи її на важливий елемент стратегії деокупації АРК. Обґрунтованість наукової позиції підсилюється аналізом новітніх форм спротиву, зокрема правозахисної діяльності кримськотатарських жінок та інструментів міжнародної адвокації через Кримську платформу. Високий рівень достовірності рекомендацій забезпечується їх прямим зв'язком із результатами авторського соціологічного опитування, яке виявило реальні бар'єри та запити корінного народу в умовах війни. Сформульовані пропозиції щодо посилення інституційних механізмів представництва та реалізації принципів індигенної демократії є науково

виваженими, оскільки враховують як історичний контекст, так і сучасні безпекові виклики.

Дисертація містить висновки, що відображають оригінальні наукові результати, які збагачують сучасну політичну науку та пропонують нові підходи до аналізу предмета дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів. Результати проведеного Дукач-Василенко Н. Ю. дослідження характеризуються високим рівнем наукової новизни, що підтверджується низкою положень, які були сформульовані та обґрунтовані авторкою вперше: здійснено комплексну концептуалізацію політичної участі корінних народів України, як самостійного напрямку сучасних етнополітологічних досліджень, що поєднує інституційний, правовий та ідентифікаційний виміри. Обґрунтовано, що політична участь корінних народів набуває ознак індигенної демократії; розроблено інтегративну модель аналізу політичної участі корінних народів України (на прикладі кримськотатарського народу), яка враховує поєднання історичного досвіду, інституційного розвитку, етнополітичних чинників і впливу безпекових та зовнішньополітичних загроз, зокрема окупації Криму та російсько-української війни; доведено трансформаційний характер політичної участі кримськотатарського корінного народу в умовах російської агресії, що проявляється у зміні просторових (перехід з регіонального на національний і міжнародний рівні) та функціональних (поєднання політичної, правозахисної та інформаційної діяльності) параметрів участі.

Авторкою Уточнено та доповнено теоретичні підходи до розуміння поняття політичної участі шляхом розширення його змісту у контексті участі корінних народів, як колективного актора політичних процесів та відносин, для якого визначальними є питання самовизначення, захисту прав і збереження ідентичності; аналіз еволюції політичної участі кримськотатарського корінного народу в Україні, зокрема виокремлено етапи від мобілізаційно-протестної участі до інституціоналізованого представництва та подальшої трансформації до мирного спротиву в умовах окупації Криму; оцінку ефективності державної

політики України щодо корінних народів, виявивши розрив між нормативно-правовим закріпленням прав і реальними механізмами їх реалізації, а також диференційований рівень інституціоналізації, а отже і інструментального забезпечення політичної участі корінних народів України.

В дисертації Дукач-Василенко Н. Ю. набули подальшого розвитку наукові ідеї щодо визначення ключових чинників і бар'єрів політичної участі корінних народів України, серед яких інституційна слабкість механізмів представництва, недостатній рівень довіри до політичних інститутів, соціально-економічні обмеження та вплив зовнішньополітичних факторів; обґрунтування ролі міжнародних стандартів і практик у формуванні національної моделі індигенної демократії, з урахуванням необхідності їх адаптації до українського політико-правового та безпекового контексту; визначення основних тенденцій розвитку політичної участі корінних народів України, зокрема посилення їхньої політичної суб'єктності, розширення форм участі та зростання ролі у процесах деокупації і реінтеграції АР Крим.

Теоретичне та практичне значення результатів і висновків дисертації. Теоретичне значення результатів дисертації Дукач-Василенко Н. Ю. полягає у здійсненій концептуалізації політичної участі корінних народів України як самостійного напрямку сучасних політологічних досліджень. Авторкою вперше розроблено інтегративну модель аналізу, яка поєднує історичний досвід, інституційний розвиток та вплив безпекових загроз, зокрема умов окупації Криму та війни. У роботі суттєво розширено теоретичні підходи до розуміння політичної участі через призму концепції індигенної демократії, в якій корінні народи розглядаються як колективні актори, для яких визначальними є самовизначення та збереження ідентичності. Дослідження збагачує науковий дискурс аналізом еволюції політичної суб'єктності кримських татар, виокремлюючи етапи від мобілізаційного спротиву до інституціоналізованого представництва та сучасних форм мирного опору. Отримані результати створюють фундаментальну теоретичну базу для подальшого вивчення тенденцій залучення корінних народів до політичних процесів у

багатонаціональних державах.

Практичне значення дослідження визначається можливістю безпосереднього використання його висновків органами державної влади та місцевого самоврядування при розробці та вдосконаленні програм захисту прав корінних народів. Сформульовані рекомендації є цінними для формування й реалізації державної етнонаціональної політики України, зокрема в частині розширення механізмів представництва та консультативних практик із корінними народами. Особливу прикладну цінність мають положення дисертації щодо залучення корінних народів як важливих акторів до стратегій деокупації та реінтеграції Криму, що є критично важливим для забезпечення стабільності та легітимності майбутніх політичних рішень. Результати роботи можуть бути використані політичними партіями та громадськими організаціями для посилення інституційної взаємодії з кримськотатарською спільнотою. У навчальному процесі матеріали дисертації можуть слугувати основою для підготовки курсів «Теорія демократії», «Порівняльна політологія» та «Етнополітичні проблеми сучасного світу» для студентів спеціальності «Політологія».

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Наукові результати проведеного дисертаційного дослідження отримали належне оприлюднення у 16 авторських публікаціях. Зокрема, теоретичні та практичні положення роботи викладені у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України категорії «Б» зі спеціальності «Політичні науки», та в одній статті, що вийшла у науковому періодичному виданні іншої держави. Апробація результатів дисертації також була здійснена через публікацію 9 тез доповідей на наукових конференціях та 1 статті у періодичному виданні України, що додатково відображає основні висновки дослідження.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертаційної роботи, структури викладення матеріалу, посилань на використані джерела, а також опублікованих праць здобувача дає підстави стверджувати, що Дукач-Василенко Н. Ю. дотрималася вимог до дотримання

вимог академічної доброчесності. Насамперед авторка надала офіційну заяву про те, що дисертація містить результати її власних досліджень, а використання будь-яких чужих ідей, результатів чи текстів обов'язково супроводжується посиланнями на відповідні джерела. Аналіз основного тексту дисертації свідчить про системне та коректне використання наукового цитування. Важливим аспектом доброчесності є апробація результатів, яка була належним чином здійснена через 16 авторських публікацій, включаючи статті у фахових виданнях та тези конференцій. Емпіричні дані, отримані в ході власного експертного соціологічного опитування, описані як авторські результати, що підкреслює самостійний внесок здобувачки у розробку теми. Загалом робота демонструє високу культуру наукового письма та повну відповідність встановленим вимогам щодо академічної етики та доброчесності.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. При загальній високій оцінці дисертації, вважаємо за необхідне висловити низку зауважень та питань дискусійного характеру, які можуть стати предметом обговорення під час захисту:

По-перше, в першому розділі авторка ґрунтовно простежує еволюцію поняття політичної участі та переконливо обґрунтовує її роль як одного з ключових інститутів демократичного розвитку. Водночас, зважаючи на предмет дисертаційного дослідження, доцільним видається більш чітке виокремлення специфічних ознак політичної участі саме корінних народів порівняно із загальними моделями політичної та громадянської участі. Таке концептуальне розмежування дозволило б ще повніше обґрунтувати особливості політичної участі кримськотатарського корінного народу.

По-друге, у підрозділі, присвяченому методології дослідження, авторка обґрунтовує використання інституційного, біхевіористського та соціокультурного підходів. Водночас доцільно було б більш детально показати, яким чином кожен із цих підходів застосовується під час аналізу окремих розділів дисертації, а також конкретизувати їхній внесок у формування авторських висновків.

По-третє, безперечною перевагою дисертаційної роботи є проведення власного соціологічного дослідження. Разом із тим, у першому розділі варто було б детальніше охарактеризувати методику його проведення, зокрема принципи формування вибірки, її репрезентативність, критерії добору респондентів та можливі обмеження отриманих результатів. Це посилило б методологічну обґрунтованість емпіричної частини дисертації.

По-четверте, у завершальному розділі авторка аналізує особливості розвитку політичної участі кримськотатарського корінного народу, однак окремі висновки мають переважно концептуальний характер. На нашу думку, практичну складову дослідження можна було б посилити шляхом розроблення більш конкретних рекомендацій щодо удосконалення державної політики у сфері забезпечення політичних прав корінних народів України в умовах деокупації Автономної Республіки Крим.

Загальний висновок. Висловлені дискусійні зауваження та міркування мають виключно робочий, конструктивний характер, вони жодною мірою не впливають на загальну високу позитивну оцінку виконаної роботи, її беззаперечну наукову новизну та прикладну значущість.

За рівнем розв'язання поставлених завдань, науково-теоретичною зрілістю, обґрунтованістю висновків, науковою новизною та високою практичною значущістю дисертація Дукач-Василенко Наталії Юріївни, подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія» та виконана на тему «Політична участь корінних народів України (на прикладі кримських татар)» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке характеризується актуальністю, науковою новизною, має теоретичне та практичне значення, що відображено в наукових публікаціях автора. Кваліфікаційна наукова праця відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету

Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.03.2024 р.), «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України від 31.05.2019 р. № 759), тому її авторка Дукач-Василенко Наталія Юріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Наталія ПОТАР